

TÜRKİYE'DE SİYASAL İSLAM VE AKP'NİN HEGEMONYA SORUNU

Özgür ÜŞENMEZ

https://www.academia.edu/11902666/Turkiyede_Siyasal_Islam?email_work_card=view-paper

Bulduğumuz konjonktürde Türkiye'de siyasal İslam'ın yükselişi, Kemalistlerce 1950'lerden beri sağ iktidarların İslamcılara verdikleri ödünlerin bir sonucu olarak açıklanıyor. İkincil bir yaklaşım ise devlet-çevre çatışmasını odağa koyarak İslamcı hareketlerin yükselişini ulus devlet yapılarının 80'lerden beri küreselleşme sonucu yitirdiği kuvvet ile doğan güç boşluğunun çevrede (sivil toplumda) örgütlenmiş İslami söylemlerce doldurulması olarak açıklamakta. Bu çalışmada ise Neo-Gramscian perspektif üzerinden siyasal İslam'ın yükselişine Gramsci'nin hegemonya ve tarihsel blok kavramlarını kullanarak yaklaşacağım. 1970'lerin ortalarından bu yana uluslararası kapitalist sistemin eski Keynezyen ve Fordist üretim ve birikim biçimlerinin doğurduğu krizleri aşmak için öne çıkardığı neo-liberal program ve piyasa toplumu projelerinin Orta Doğu ve Türkiye'deki izdüşümleri muhafazakâr bir toplum yaratma planlarıdır. 90'larda neo-liberal hegemonya mevcut merkez partilerini temsil krizine ittiğinde ise gerek maddi gerekse politik gelişiminde İslami söylem devlet kontrolünden çıktı. Sonuç olarak artan ihracat pazarları ile iyice güçlenen muhafazakâr burjuvazinin de katkısıyla Türkiye'de siyasal iktidarı ele geçirmek için metropol ve büyük burjuvazi ve devletin sivil askeri bürokratik kadroları ile kıyasıya bir yarışa girmiştir.

Önceleri Refah Partisi ve Fazilet Partisinin Erbakan önderliğinde yürüttüğü bu mücadele anti-batıcı, AB karşıtı ve demokrasi, insan hakları gibi kavramlar konusunda fazla hassas olmayan bir çizgideydi. Bugün AKP iktidarında ise temel öncelikler AB üyeliği, sivilleşme ve piyasa ekonomisine daha çok önem veren ve RP'nin sosyal adalet sloganlarını geri plana iten bir çizgidedir. Fakat RP'nin eski radikal söyleminden kopuş AKP'yi merkeze yaklaştırıp küreselleşme ile elemlendirirken, hareketi destekleyen tarihsel bloğun yapısında da değişimler meydana gelmişti Türbanlılardan, TÜSİAD'a, Orta Anadolu Kobilerden, Kürt kökenli seçmenlere bu yeni blok önemli bir siyasal başarıydı. Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde milli iradeyi AKP'ye oy veren yüzde 47'nin iradesine eşitleyen ve parti liderinin söylemini de bütün bunların bir ifadesiymiş gibi gösteren sağ popülist politikalar bu blokun temel köşe taşı görevini üstlenmektedir. Özellikle içinde bulunduğumuz şu günlerde devletin askeri ve sivil bürokrasisi ile demokratik ve ekonomik açılımlarda nispeten uzlaşmış görünen AKP'nin sağ popülizmi de giderek kaygan bir zemine oturmaktadır. Dünyayı sarsan

ekonomik krizin Türkiye ayağının yaratacağı sosyal çalkantılar partinin demokrasi, sivilleşme gibi politikalarını tam da bu zamanda askıya almasının önemli bir hata olduğunu göstermektedir. Özellikle sonuç bölümünde bahsedilen sağ popülizmin Türkiye’de beklenen demokratik dönüşümleri başarmak konusunda ki zaafalarını da inceleyeceğim.

Teorik Arkaplan

İslamcı hareketlerin yükselişi Kemalist bakış açısından tarihsel olarak, 1950’de çok partili döneme geçişle beraber DP ve Adnan Menderes başta olmak üzere merkez sağ hükümetlerin halkın içindeki İslamcı cemaatlara, gruplara, tarikatlara daha fazla oy alma ümidiyle verdikleri ödünlerle açıklanır. DP iktidarının devrim yasalarının uygulanmasındaki gevşekliği, AP ve Demirel’in imam hatip okullarını yaygınlaştırması ve son olarak 80’lerde Özal iktidarının Suudi destekli kuran kurslarına izin vermesi bütün bu sürecin somut göstergeleridir¹

Kemalizm’in önde gelen temsilcilerinden Tarık Zafer Tunaya gibi yazarlara göre bu politikalar Türk devleti ve milletinin en önemli yol göstericisi olan Atatürk devrimlerinden bir kopuşun habercisidir. Atatürk devrimlerini Türkiye toplumunu batılı muasır medeniyet seviyesine çıkaracak yegane rehber olarak gösteren algısıyla Kemalizm tarihsel olarak bütün bu merkez sağ politikaları Cumhuriyetin terk ettiği Osmanlı döneminin kalıntıları ve Arap kaynaklı geri bir yaşam tarzına olan özlem olarak niteler². Bu anlayış biçimi batılı değerleri Kemalizm’le ilerlemeyle özdeşleştirip karşısındaki ötekini doğunun ve gericiliğin temsilcisi olarak yorumlar. Bir analogi yaparsak bu iki tarafı da monolitik ve değişmez bütünler olarak kavramsallaştıran algılar Samuel Huntington , Bernard Lewis ve Ernest Gellner gibi meşhur Oryantalistlerin argümanlarıyla da uyuşur.

Huntington meşhur medeniyetler çatışması tezinde farklı medeniyetleri bunların kültürel özelliklerine göre ayırır. Yazara göre Batı medeniyeti, İslam medeniyetinden oldukça farklıdır. Çünkü Batıda insan hakları, demokratik değerler, laiklik, cinsiyet ayrımcılığının olmaması ve ekonomik teknolojik gelişmeler medeniyeti tanımlayan başlıca unsurlardır. Fakat İslam toplumlarında öne çıkan kültürel karakteristikler, dinin politikaya etkisi, demokratik ve insan hakları anlamında az gelişmişlik ve şiddet fetişizmi gibi batı değerlerine

¹ Türkan Saylan, “Bir Durum Değerlendirmesi”, 28 Ağustos 2008, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=892494&Date=13.02.2009&CategoryID=99> (Erişim Tarihi 12 Şubat 2009)

² Tunaya Tarık Zafer, “İslamcılık Akımları”, İstanbul, Simavi Yayınları, 1991, s 35.

oldukça karşıt öğelerdir³. Lewis ve Gellner da özellikle İslam toplumlarının bu şiddet yanlısı anti-demokratik yanlarına vurgu yaparak bunların bu toplumların modernleşmesinde engel olduğunu belirtirler⁴.

Dolayısıyla, İslami hareket ve cemaatlerin özellikle son otuz yılda geçirdikleri ekonomik ve siyasi değişimi göz ardı eden ve İslamcı anlayışların yükselişini sadece merkez sağ hükümetlerin populist politikaları ve ödünleri ile açıklayan Kemalist teoriler tarihsel bir analizden yoksundur. Ayrıca İslami akımların hepsini aynı yekpare bütün içerisine sıkıştırmak birçok grup, parti ve cemaat arasındaki nüans farklarını da kaçırmaktadır. Bugünkü İslami toplumsal talep ve gruplara bakıldığında bunların talep ve gelişme dinamiklerinin gerek 1970ler öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki koşullardan büyük oranda farklılaştığı anlaşılır. Basit bir örnekle 1980 öncesi üniversitelere türbanla girmenin ne önemli bir toplumsal sorun nede çok görünür bir muhalif talep olduğu iddia edilebilir. Bu noktada kapanma veya örtünme iddia edildiği gibi İslami bir talepe ve onların gücünü gösteriyorsa 1950 ve 1960'larda İslami gruplara verilen ödümler neden bugünkünden farklı sonuçlar doğurmaktaydı? Kemalist görüşün temel zaafı da zaten tarihsel kategorilerde incelenmesi gereken bir olguyu tarih dışı aşırı pozitivist bir çerçevede oldukça indirgemeci bir anlayışla ele almasıdır. Bu İslamcı hareketleri ilerici/gerici karşıtlığına indirgeyen tutum, ileriki sayfalarda açıklayacağım gibi, Türkiye toplumundaki geçici gerilimleri de sosyal formasyonun özsel çelişkisiymiş gibi göstermektedir.

İslamcı politik akımların yükselişini açıklayan bir başka anlayışın başını ise Şerif Mardin, Ümit Sakallıoğlu, Ziya Öniş gibi yazarlar çekmekte. Bu bakış açısı da ilerici/gerici karşıtlığını devlet/toplum, merkez/çevre ikilemleri ile değiştirmiştir. Örneğin Mardin'e göre Türkiye'de toplumsal çelişkilerin kaynağında farklı sosyal sınıfların çatışmasından çok devlet eliti ile çevredeki sıradan halk kitlelerini ayıran sosyal statü sorunsalı bulunmaktadır⁵. Bu noktadan hareket eden Sakallıoğlu Kemalist devlet elitince kamusal alandan dışlanıp vatandaşların özel hayatlarına hapsedilen geleneksel İslam'ın merkeze karşı çevrenin muhalefetinin odak noktasını oluşturduğunu söyler. Bunun en önemli göstergesini de ilk serbest seçimlerde çevrenin temsilciliğini üstlenen Adnan Menderes ve Demokratların devlet

³ Samuel Huntington, *"The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order"*, New York, Touchstone, 1997, s 40-48.

⁴ Lewis Bernard, *"What went Wrong? The Clash Between İslam and Modernity in the Middle East"*, New York, Perennial, 2003, s 34.

Gellner Ernest, *"Postmodernism and Religion"*, London, Routledge, 1992, s20.

⁵ Şerif Mardin, "Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire", *Comparative Studies in Societies and History*, Cilt 11, No 3, June 1969, s 258-281.

partisi CHP'ye karşı aldıkları zaferdir. Sakkallıoğlu'na göre 60 ve 70'lerde devlet elitleri bu muhalif hareketleri siyasi temsilcileri gibi görünen merkez sağ partilere verdikleri daha çok cami açma, kuran kurslarının ve İmam Hatiplerin sayılarının artırılması gibi tavizlerle kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. Fakat 1980 askeri darbesi sonrası dönemde Orta Doğu'daki yükselen İslami hareketler ve Türkiye'de sola karşı vurulan darbe İslami muhalif gruplara daha etkin örgütlenme şansı vermişti. Ayrıca neo-liberal sistemin devletin ekonomik alandaki etkinliğini törpülemesi ve sivil toplumu öne çıkaran ideolojik argümanları Türk devletinin İslam üzerindeki kontrolünü de zayıflatmıştır. Sakallıoğlu'na göre, zaten çevrenin doğal muhalif söylemini oluşturan İslami gelenekte, solun güçsüzleştiği ve devlet kontrolünün İslam üzerinde zayıfladığı bir konjunktürde, önemli bir siyasi aktör haline gelmiştir⁶.

Aynı paralelde neo-liberal küreselleşmenin etkisi ile ulus devletlerin güçsüzlüğüne işaret eden ve bunu İslami hareketlerin yükselişine bağlayan bir başka yazar da Ziya Öniş'dir. Öniş'e göre neo-liberal ideoloji ve gelişen uluslararası üretim ve ticaret ulus-devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rollerini kısıtlamıştır. Bu gelişmeler bir taraftan sivil toplumun ve özel sektörün gücünü artırırken Kemalist devletin kuruluşundan bu yana en başarılı olduğu İslami muhalefeti kontrol altında tutma işlevini ise zayıflatmıştır. Öniş cumhuriyet tarihi boyunca bütün hükümetlerin böyle bir işlev yüklendiğini ileri sürmektedir⁷.

Yukarıda özetlediğim bakış açılarının gözardı ettiği nokta tarihsel olarak gerek kültürel, politik gerekse ekonomik açıdan Türkiye'de devletin 1970'lerde daha zor koşullar içerisinde ve hegemonik açıdan daha zayıf bir konumda olduğu gerçeğiydi. Örneğin sadece grev ve diğer toplumsal mücadelelerde kaybedilen iş günü sayısı 1980 öncesi bir sonraki on yılı birkaç kat geçmektedir⁸. Bu noktada sadece ulus devletin zayıflaması konuyu açıklamakta yetersiz. Zira devleti çoğunlukla analizlerinin odak noktasına yerleştiren bu kuramların önemli bir zafiyeti tıpkı Kemalist akım gibi Türkiye'deki devletin sınıfsal yapısındaki dönüşümleri ve içte yaşanan çatışmaları yok saymalarıdır. Sanayi burjuvazisinin, asker-sivil bürokratik kadroların, Orta Anadolu merkezli ticari burjuvalaşmanın ülkedeki 70'lerin ekonomik kriz süreci ve sonrasında kendi aralarında ne tür ittifaklar kurdukları ve baskın siyasi söylemin nasıl değiştiği genellikle unutulmaktadır. Eğer Şerif Mardin'in, Öniş'in devlet

⁶ Sakallıoğlu Ümit Cizre, "Parameters and Strategies of İslam-State Interaction in Republican Turkey", *Journal of Middle East Studies*, Cilt 28, No 2, 1996, s 231-251.

⁷ Ziya Öniş, "The Political Economy of Islamic Resurgence in Turkey : the Rise of Welfare Party in Perspective", *Third World Quarterly*, Cilt 18, Ekim 1997, s 740-758.

⁸ Şenses Fikret, "Turkey's Labor Market Policies in the 1980's against the Background of Its Stabilization Program", Atilla Eralp et al, *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey*, New York, Praeger, 1993, s 97-111.

merkezli analizleri ve merkezin zayıflaması teorilerini dikkate alırsak özünde ulus-devleti birçok alanda geriletken neo-liberal söylem ve politikaların bu sosyal formasyonda toplumüstü ve kendisi bizzatı belirleyici bir role sahip devlet kadrolarınca nasıl hırslı bir şekilde uygulandığı açıklanamaz. Burada önceki satırlarda işaret ettiğim devlet içinde ve devlet gücü üzerinde birbiri ile çatışan toplumsal sınıf ve grupların sosyo-ekonomik dinamiklerinin tarihsel değişimlerinin içinde yaşamakta olduğumuz dünya kapitalist sisteminin de krizleri ve yeniden yapılanma süreçleri dikkate alınarak incelenmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, bir toplumsal gerçeklik olarak siyasal İslam tarihsel bir zemine oturtulmalıdır.

Bu yazıda temel çerçeve olarak bana rehberlik eden Neo-Gramscian teoride ise, Robert Cox'un deyişle sistemsel ve uluslararası değişimler üç analitik katman düzeyinde incelenmektedir. Bu katmanlar tamamen analitik olup ontolojik bir ayrımı içermez ve aralarındaki karşılıklı ilişkiler de tek yönlü değil çok yönlü olarak gerçekleşmektedir⁹. Birincil düzeyde toplumun üretim ilişkileri inceleme konusudur. Yalnız Neo-Gramscian teoride üretim ilişkileri Ortodoks Marksizm'den farklı olarak altyapı/üstyapı ikilemini aşar ve sadece maddi üretim süreçlerini belirleyici olarak almaz. Toplumsal bilginin, sosyal kurumların ve onlara rehberlik eden ahlaki ve kültürel değerlerin de yeniden üretim süreçleri bu düzeyde incelenir¹⁰.

İkincil düzeyde incelenen devlet ve siyasal kurumlar üretim süreçleri içerisinde hangi grupların baskın ve hangilerinin ise bastırılan olduklarının anlaşılmasıdır. Bu noktada Gramsci'nin tarihsel blok kavramı, ekonomik ve maddi süreçlerdeki mücadeleleri sivil toplum ve devlet içerisindeki çatışma ve ittifak hareketlerine bağlar. Bu kavramın özelliği devlet kurumunu verili bir gerçeklik olmaktan ziyade toplumsal sınıf ve grupların mücadeleleri içerisinde değişen bir yapı olarak ele almasıdır. Ayrıca adı üzerinde tarihsel blok, bir sosyal grup veya sınıfın yalnız egemenliğinden çok baskın sosyal sınıfın diğer alt sosyal kuvvetlerle kurduğu ittifaklar ve onlara verdiği ödünlere daha esnek ve ucu açık bir toplumsal oluşuma işaret eder¹¹. Toplumsal alanda egemen sınıflar diğer grup ve sınıflara kendi projelerini kabul ettirmek için mücadele ettiklerinde yalnızca devlet eliyle kontrol ettikleri zor unsuruna başvurmadan ziyade bu alt sınıf ve grupların çıkarlarını ve siyasal söylemlerini de (egemen projeyi tehdit etmemek şartı ile) içselleştiren bir kavramlar çerçevesi içerisinde hareket

⁹ Cox Robert, "Social Forces , States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millenium-Journal of International Studies*, Cilt 10, No2, 1981, s 126-155

¹⁰ age, s 133.

¹¹ David Adam Morton, "Teaching Neo-Gramscian Perspectives", 2005 http://www.bisa.ac.uk/bisanews/0205/bisa0205_2.htm (Erişim Tarihi 12 Şubat 2009)

ederler. Her kesimden insanların bir şekilde bağ kurabildiği bu söylemler eğer halkın günlük yaşamında pratik bir geçerlilik ve fayda sağlarsa Gramsci'nin toplumsal sağduyu diye tarif ettiği baskın ideolojiler haline gelirler ve tarihsel blok'un temel çimentosu işlevini üstlenirler.

Üçüncü düzeyde ele alınan Dünya sistemindeki değişimler ise genelde baskın sosyal sınıf ve grupların ulusal çapta sağlamlaştırdıkları egemenliklerini tarihsel olarak nasıl uluslararası alana taşıdıklarını incelemektedir. Günümüzde bunun en önemli konusu küreselleşen kapitalist üretim biçiminin neo-liberal düşünce sistematüğini de küresel bir doğru olarak dayatmasıdır. Ayrıca bütün bu üç analitik düzeyi bir ağ gibi birbirine bağlayan Gramsci'nin hegemonya kavramıdır. Cox'a göre bu hegemonya kavramı sadece zora dayalı kabullenmeden çok rızanın da toplum yönetimindeki önemine vurgu yapar. Cox hegemonyanın bu üç düzeyde de varolabilmesi için maddi üretim sürecindeki egemenliğin bu süreçleri evrensel manada sorunsuzca yönetebilecek siyasal ve toplumsal kurumlara ihtiyaç duyduğunu, bunların da ancak kolektif kabul görmüş bir baskın ideoloji aracılığıyla pekiştirilebileceğinden bahseder¹². Bu yazının konusu olan siyasal İslam'da Türkiye'de son otuz yılın baskın söylemi haline getirilmeye çalışıldığından, Neo-Gramscian teori bu ideolojinin gerek neo-liberal ilişkilerin Orta Doğu'da yaygınlaştırılması gerekse de bu kitlelerin küresel kapitalizmle bütünleştirilmesi konusunda oynadığı rolü saptamak açısından en kapsayıcı teorik modeli sunmakta.

Araştırmanın Anateması: 1970ler ve Krizler

Yukarıda anlatılan teorik tartışmalara uygun olarak bu araştırmada Türkiye'deki İslamcı hareketlerin yükselişini ve günümüzde AKP'nin konumunu tarihsel ve sınıfsal bir perspektiften açıklamaya çalışacağım. 1970'lerin ortalarında kapitalist sistem merkez ülkelerde Fordist birikim modelinin sermayenin karlarını arttırmakta giderek yetersiz kalması ile 50,60'larda gerek işçi sınıfı sendikaları gerekse diğer toplumsal gruplarla yapmış olduğu ittifaklardan kurtulmaya çalışıyordu dönemki bu ittifaklar toplumsal tüketimi sermayenin karlarına oranlayan ve kar maksimizasyonunu toplumun geniş kesimlerinin refahının artırılmasına eşitleyen bir burjuvazi-işçi sınıfı koalisyonuydu. Bu nedenle giderek ulusal bazda yapılan üretim planları ve anlaşmaları uluslararası alana kaydırılırken sermayenin kullanımına açık coğrafi alan ve ucuz işgücü havuzları da giderek büyüyordu. David Harvey gibi yazarların Post-Fordist olarak nitelendirdiği bu yeni birikim modelinde çok uluslu şirketlerin, zaman ve mekân ayırımı sermayenin yeniden üretiminde ve karların

¹² age

artırılmasında ortadan kaldırmaya çalışacağı gözleniyordu¹³.Neo-liberal iktisat ve arz tarafına önem veren parasal politikalarda tam da bu ortamda ideolojik olarak Keynesyen ve Fordist dönemin kurum ve kurallarına saldırıya geçmişti. Bu noktada yerel çevresel Fordist birikim modelleri gerek döviz açığı gerekse ara malı ithali zorlukları nedeniyle krize girmişti. Türkiye’de de çevresel Fordism ve ithal ikameci politikalar 60 ortalarından bu yana devlet koruması eşliğinde uygulanmaktaydı. O zamanın popüler deyimiyile memleketin beş cente muhtaç olduğu derin bir ekonomik kriz başlarken, 60larda sivil toplum örgütlenmelerine yol veren ve 61 Anayasası’na destek vermiş büyük sanayicilerle, o dönemin tarihsel koşullarında görülmemiş oranda ilerleme kaydeden işçi sendikalarının yolları da iyiden iyiye ayrılacaktı. Kurulan Milli Cephe hükümetleri ve 1971 darbesi ile törpülenen siyasal hak ve özgürlükler artık sermayenin içinde bulunduğu krizi aşmasında daha büyük problemler yaratıyordu. Parlamentoda bile sağ ve sol partiler istikrarlı bir hükümet yapısı kurmakta güçlük çekiyordu.

O tarihlerde Türkiye bir ekonomik ve siyasi kriz içerisindeyken devlete genellikle uzak mesafede duran ve metropol sermayesinin, TÜSİAD’ın olanaklarından yoksun kalmış Anadolu esnaf ve küçük işletmeciler de seslerini duyurmak amacıyla zaten büyük sermaye ve yabancı yatırımcılarla en önemlisi devlet bürokrasisi ile uzlaşmış görünen Demirel’in AP’sine alternatif olarak Necmettin Erbakan’ın Milli Nizam ve Mili Selamet partileri etrafında toplanıyordu. Erbakan 70’lerin başlarında TOBB başkanlığındaki meydan okuması ile Millî görüş hareketini Türkiye’nin gündemine sokacaktı. İlk partisi Milli Nizam 1971 darbesi sonrası laikliğe aykırılıktan kapatılsa da hareket 70’lerde MSP ile devam edecekti. MSP programı ile diğer partileri batı taklitçiliği ile suçlarken memleket kaynaklarının adil dağılımından bahsediyordu. Bu devlet kaynaklarının dağılımında önceliği de Anadolu’daki küçük ve orta ölçekli işletmelere vermeyi öngörüyordu¹⁴. Geliştiği kaynak olan Orta Anadolu’nun muhafazakâr ve İslami değerleri de bu milli kalkınma projeleri için temel teşkil ediliyordu. Türkiye’nin içinde bulunduğu durumun suçunu batı taklitçiliğinde gören bu gruplar ülkede giderek yayılan solun ve seküler ideolojilerin etkilerini de bizzat Anadolu’nun muhafazakâr değerlerine tehdit olarak görüyordu. Örneğin faiz karşıtı söylem MSP’ye destek veren grupların zaten yararlanamadığı büyük bankaların kredi ve iş yapma biçimiydi ve İslami geleneğe ters düşmesi de parti ideolojisine paralellik teşkil ediyordu. Ayrıca Erbakan

¹³ Harvey David, “ *The Condition of PostModernity:An Inquiry Into the Origins of Cultural Change*”, London, Blackwell, 1991, s 141-142.

¹⁴ Ayşe Buğra,” Political İslam in Turkey in Historical Context: Strengths and Weaknesses”, Sungur Savran ve Neşecan Balkan(der), *The Politics of Permanent Crisis :Class,Ideology and State in Turkey*, New York Nova, 2002, s 107-140

ve partisi asker sivil bürokrasinin kurumlarında da atamaları kolaylaştıracak yürütmeyi yasama ve yargıya karşı güçlendirecek bir siyasal reform programından, bir başkanlık sisteminden bahsediyorlardı.

Fakat 1970li yıllarda MSP programı baskın bir çoğunluğu ve toplumsal güç odaklarını yanına çekememişti. Yukarıda bahsedilen kriz ve siyasi istikrarsızlık ortamında ilk önce merkez sol koalisyon deneyen fakat ideolojik olarak daha yakın durduğu Milli Cephe hükümetlerinde daha rahat görünen Erbakan her ne kadar TÜSİAD'ı ve batı taklitçiliğini eleştirse de toplumdaki egemen sınıfları ortak düşman sol olduğunda desteklemekten geri durmayacaktı. Bu Milli Cephe koalisyonları 12 Eylül sonrası baskın ideoloji haline gelecek Türk-İslam sentezinin de bir habercisiydi.

1977-1980 arası dönem Türkiye'de yetersiz ihracat, kalitesiz üretim, büyük oranda kırdan kente göç eden yeni işçi ve işsizlerle hayli çalkantılıydı. DİSK milyonlara varan üyeleri ile ülkede grev ve gösteri yürüyüşleri düzenlerken, sağ ve sol paramiliter gruplar arasındaki çatışmalar tırmanıyordu. Büyük sermaye toplumun geniş kesimlerini kucaklayabilecek siyasal ve ekonomik bir programdan yoksunken solda kendi içindeki bölünmüşlük ve hizipçilik tartışmaları ile aynı kesimlere ulaşmakta yetersizdi. Bu provokasyona açık siyasal ortam devlet içindeki derin ve gizli örgütlenmeler içinde uygun bir zemindi. 1 Mayıs 77 olayları ile başlayan ve Maraş, Çorum gibi kitlesel kıyımlarla doruğa çıkan toplumsal çatışmalar zaten ekonomik olarak da üç haneli enflasyon ve giderek düşen sanayi üretimi ile egemen grupları radikal kararlar almaya itecekti. 24 Ocak 1980 kararları Türkiye'ye neo-liberal iktisat politikalarını ilk defa sokarken kararlara gösterilen toplumsal direniş ve grevlerde kaybedilen iş günleri de siyasal olarak 1961 Anayasası ve demokratik kurullarla krizin aşılamayacağını egemen kuvvetlere gösterecekti.

12 Eylül ve Türk-İslam Sentezi

1970'lerdeki ekonomik krizin 24 Ocak kararları ve bir askeri darbeyle çözülme çalışması Türkiye'de görülmemiş insan hakları ihlallerine, demokratik ve sivil hayatın daraltılmasına yol açtı. Meclisteki siyasi partiler kapatılırken, işçi sendikalarının faaliyetleri ve grev toplu sözleşme gibi haklar yasaklandı. Dernekler ve sivil toplum örgütlerinin liderleri baskılarla yıldırılırken, artık Türkiye'de 70'lerden farklı olarak toplumun geniş kesimlerini

devlete ve toplumdaki baskın siyasete eklemleyecek yeni bir hegemonik proje geliştirilecekti¹⁵.

Bu yeni ideoloji Türkiye toplumunun dinsel ve ulusal özelliklerini basit düzeyde en iyi harmanlayan Türk-İslam sentezi olacaktı. Aydınlar Ocağı gibi kuruluşların entelektüel önderliğini yaptığı bu akım, özellikle darbe öncesi kaotik durumu topluma yabancı güçler ve kandırılmış sağcı solcu grupların faaliyetlerinde görüyor milletin ancak kendini öz geleneklerine geri döndüğünde normalleşmenin sağlanabileceğini iddia ediyordu.

Artan diyanet bütçeleri ve yaygınlaşan Kuran kursları ve tarikatlar ve cemaatlerin yurtdışından gelen Suudi ve Kuveyt kaynaklı sermayeyle bütünleşmesinin yolunu açacak düzenlemeler ise 1983 sonrası MSP kökenli Özal'ın ANAP hükümetleri zamanında gerçekleşecekti. 1980-91 arası dikkate alındığında dört ana başlıkta, eğitim politikaları, iş kanunları ve emek piyasaları düzenlemeleri, tarım politikaları ve nihayet finansal sermayenin serbestleştirilmesi siyasal İslam'ın yükselişinin temel iskeletini oluşturacaktır¹⁶.

Türkiye'de eğitim 80'lere kadar sosyal devletin vatandaşlarına karşı bir yükümlülüğü olarak görülürken 24 Ocak kararları ve piyasaların liberalleşmesi ardından gerek Kenan Evren gerekse Özal tarafından özel sektörün rekabetine açılması gereken bir alan olarak nitelendirildi. Özal birçok konuşmasında devletin kamu okullarının ihtiyaçlarını karşılaması konusunda çektiği zorluklara vurgu yaparak parası olandan bu hizmetin bedelinin alınması gerektiğini belirtiyordu¹⁷. Kendi okulunu kendin yap kampanyaları, özel okullara sağlanan teşvik ve vergi indirimleri devletin eğitim konusundaki rolünü azaltmayı hedefledi.

Aynı on yıl içinde askeri yönetimin zorunlu din derslerini müfredata sokmasının ardından açılan sayısız İmam Hatip liseleri, Kuran kursları ve bunların yapımı ve masraflarında tarikat ve cemaatlerin aktif rol oynaması giderek daha muhafazakâr bir gençliğin yetiştirilmesinde rol oynayacaktı. Örneğin 1950-1984 arası 86000 diploma veren bu meslek liselerinin 1984-1992 arasında mezun sayısını 304000'e çıkarması ilgi çekiciydi. İmam Hatip liselerinin meslek olarak sadece erkek imam yetiştirmek gibi bir misyonu varken bu okula kabul edilen kız öğrencilerin 1980'lerin sonunda Türkiye üniversitelerinde başörtüsü problemini gündeme getirmeleri ve bugüne kadar türbanın İslami hareketlerin vazgeçilmez

¹⁵ Muharrem Tünay, "The Turkish New Right's Attempt at Hegemony", Atilla Eralp et al., The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey, New York, Preager, 1993, s 11-19.

¹⁶ Sencer Ayata, "The Rise of Islamic Fundamentalism and Its Institutional Framework", Atilla Eralp et al., The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey, New York, Preager, 1993, s 51-69.

¹⁷ Fatma Gök, "The Privatization of Education in Turkey", Sungur Savran ve Neşecan Balkan (der) The Ravages of Neo-Liberalism: Economy, Society and Gender in Turkey, New York, Nova, 2002, s 96

siyasi cephanesi olması devletin eğitim politikaları ile yakından ilgiliydi¹⁸. Ayrıca Suudi kaynaklı Dünya İslam Birliği'nin Türkiye'de İslam'ın öğretilmesi konusunda yaptığı katkılar ve ODTÜ gibi kampüslerde camii inşaatlarını finanse etmesi gibi gelişmeler 90larda Nurcu ve Nakşibendi cemaatlerinin dersane ve özel okullarla eğitim sistemine girmesiyle pekişecekti. 1998'e gelindiğinde Fettullah Gülen cemaati Türkiye genelinde 89 özel okul,373 dersane şubesi ve 500'e yakın öğrenci yurdu sahibiydi. Eğitim sistemindeki bu dini ağırlık 1980-2000 arası yetiştirilecek kuşağında ister istemez büyük oranda İslami partilerin oy tabanını genişleteceği varsayımını haklı çıkarıyordu¹⁹.

12 Eylül yönetimi militan sendika DİSK'i kapatıp birçok sendikacıyı politik faaliyetlerinden dolayı yargılamak, neo-liberal ekonomik politikaların uzantısı olarak da grevler yasaklanacaktı. 1982 anayasası eski anayasadan kalma birçok kazanımı budarken toplu sözleşme ve grev hakları büyük ölçüde sulandırıldı.1984'de grev sayısı 4 gibi bir rakamla 1979'un rakamlarına göre yüzde 90 bir azalma gösterecekti.

Aynı zamanda DİSK'den doğan boşluğun İslami gruplara yakınlığı ile bilinen HAK-İŞ gibi sendikalar dolduruyordu. Tamda 1980lerde küresel ekonomi Fordist anlayışları ve iş ilişkilerini sarsarken bireyselleşen ve kolektif görüntüsünden uzaklaşan iş gücünde patronlarla ilişkilerini giderek daha feodal bağımlılık ve geleceğe dair belirsizlik üzerine kuruyordu. Bu durum ise zaten SSCB'nin zayıflaması ile iyice gerileyen sola karşı din ve etnik temelli parti ve sendikaların iş gücü üzerindeki etkilerini artırıyordu²⁰.

Tarım alanında ise neo-liberal politikalar Dünya Bankası ve İMF güdümünde kırsal kesimin geçim şartlarını piyasa dalgalanmalarına bırakıp bunların yerel ölçekteki etkileri karşısında tarım kesimini ucuz iş gücü olarak kentlere göçe itecekti.1984 sonrası giderek daha çok piyasada para eden ürünlere kayan devlet sübvansiyonları ve liberalizasyon tarımın GSMH içindeki payını yüzde 14lere düşürdü. Bu dönemde toprağı daralan ve kaybolan çiftçi sayısını geçmiş on yıllara göre iki kat arttırdı.1995 seçimlerine gelindiğinde Türkiye'de kırsal kesimde oylarını net artıran partide Erbakan'ın Refah partisi olacaktı²¹.

¹⁸ Age,s. 101.

¹⁹ Filiz Başkan, “ The Political Economy of İslamic Finance in Turkey”, Henry Clement ve Rodney Wilson (Der), The Politics of İslamic Finance, Edinburgh,Edinburgh University Press, 2004, s 221.

²⁰ Ayşe Buğra,” Labor ,Capital and Religion: Harmony and Conflict Among the Constituency of Political İslam in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, Cilt 38,No 2, 2002,s187-204.

²¹ Zülküf Aydın, “ World Bank and the Transformation of Turkish Agriculture”, Atilla Eralp et al., The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey,New York,Preager,1993,s 116.

Liberalizasyonun finans ayağına gelirsek, Özal hükümetleri 80'lerin başında Suudi ve Körfez kaynaklı Arap sermayesi ile yakın ilişkiler kurmuştu. 83 ve 84 de iki özel kararname ile İslami bankacılık Türkiye'de özel finans kurumları alanına girecekti. Korkut Özal'ın aracılık yaptığı ve Kuveyt ortaklı Al-Baraka Türk ve Faysal Finans (Suudi Prensi Faysal'ın ortaklığında) kuruldu. Bu kurumları maliye bakanlığı denetiminden alıp direk başbakanlığa bağlayan Özal kararnameleri de İslami finans kesiminin dönemin mali denetim ve bankacılık kanunlarından muaf tutulmasını sağlayacaktı²².

Zaten Suudi kaynaklı sermaye 1970 ortalarından bu yana petrol gelirlerinden gelen dolarlarını Suudi dış politikasının bir aracı olarak kullanılmak üzere Pakistan, Sudan, Mısır gibi ülkelere aktarıyordu. Faizsiz bankacılık anlayışı özellikle bu ülkelerdeki marjinal kalmış tasarrufları çekerken aynı zamanda da sosyal hayatın daha fazla İslamileşmesini isteyen ticari grupları destekleyecekti²³. İleriki yıllarda Türkiye'de de bu kurumlar Anadolu'da yerleşik muhafazakâr ticaret sermayesinin gelişmesi ve yeni ihraç pazarlarına açılması konusunda temel finans kaynağını oluşturacaktı.

Örneğin kâr payına dayalı faizsiz bankacılık ilişkilerinde yatırımlarının verimliliğinin denetimi konusunda daha şeffaf bilançolara ve daha az devlet bürokrasisi engeline ihtiyaç duyan İslami finans kurumlarının IMF'nin yapısal uyum antlaşmalarında dayattığı ve bilançolarda basitleşme ve şeffaflaşma amaçlayan kurallarla sağladığı uyum çarpıcıdır.

Ayrıca 1970'lerin ortalarından bu yana ABD tarafından desteklenen İslamcı akımların en büyük finansal kaynağını Suudi ve Kuveyt sermayesinin oluşturması ve Ortadoğu'da neo-liberal politikaların yayılması aynı yıllara rastlıyordu. SSCB'nin çevrelenmesini amaçlayan bu politikalarda Afganistan'dan Pakistan'a oradan Mısır ve Türkiye'ye istenilen sonuçları vermeye başlamış sol muhalefet giderek sözü geçen ülkelerde marjinalleşiyordu.

Fakat 1980'de başlayan neo-liberal süreç ve onu ideolojik olarak pekiştirmeye yarayan Türk-İslam sentezinin uyumu Özal hükümetlerinin başlarda vadettiği ekonomik refahın artırılması, işsizliğin azaltılması ve enflasyonun düşürülmesi gibi konulardaki başarısızlıklar sebebiyle bozuldu. 1991'e gelindiğinde Özal'ın liberalizasyon politikaları ABD'de Reagan veya İngiltere'de Thatcher hükümetlerinin aksine hegemonik projeye destek verebilecek bir aristokratik orta veya işçi sınıfı yaratamamıştı. Addedilen endüstrileşme adımları ise 70lerdeki

²² Erhan Akın ve Ömer Karasapan, "The Rabita Affair", *Middle East Report*, No 153, Temmuz 1988,s15-18.

²³ 23 İbrahim Warde, "Global Politics,İslamic Finance and Islamist Politics Before and After September 11, Henry Clement ve Rodney Wilson (Der), *The Politics of İslamic Finance*, Edinburgh,Edinburgh University Press, 2004, s 37-63.

montaj endüstrilerinin egemen olduğu alanlarda üretim ve ihracatın artması ve hayali ihracat faktörü dışında yapısal bir değişim gerçekleştirememiştir²⁴.

Toplumda yaygın olan geniş işsizlik ve yoksulluk, 1991’de SSCB’nin çöküşü ile sol ve sosyal demokrasinin muhalif projelerinin iyice zayıflaması sonucunda mevcut sosyo ekonomik duruma muhalefetini alternatif bir kanalda belirtecekti. 1983’de Erbakan ve arkadaşlarının bağlantıları ile kurulan Refah Partisi de tam da bu noktada geniş kesimlerin sözcülüğüne soyunacaktır. İlk olarak ANAP gibi bir sağlam bir altyapısı ve ideolojisi olmayan bir partide siyaset yapan muhafazakârlar siyasi yasakların yavaş yavaş kalkması ile doğal yuvaları olan eski MSP çizgisine geri dönüyorlardı. 1991 seçimlerinde Milliyetçilerle yapılan pragmatik seçim işbirliği hareketin meclise taşınıp toplumsal görünürlüğünün artması yönünde başarılı oldu.

Ayrıca uluslararası sistemde ABD öncülüğünde geliştirilen neo-liberal hegemonya’nın da siyasal İslam’ı sol radikal hareketlere karşı bir antikör olarak kullanma devride SSCB’nin çöküşü ile bir kırılma noktasına gelecekti. En önemli nokta olarak Afganistan’da Sovyetlere karşı mücadele etmiş Bin-Ladin gibi adamların Körfez savaşı sonrası eski patronları ABD’ye karşı cephe almasıydı. ABD’nin Suudilerin kutsal saydığı topraklara askeri üsleri ile yerleşmesi ve bunun İslamcı hareketler nezdinde yarattığı öfke ve hemen ardından batı medyası ve kültürel merkezlerinde seslendirilmeye başlanan medeniyetler çatışması tezleri bu kırılmanın göstergeleriydi. 1990’ların ilk yarısında Irak, Filistin ve Bosna’da yaşanan olayların İslamcılarca kullanılması da giderek batıda ılımlı İslam kavramına yapılan vurguların artmasına denk geliyordu. Artık dünyada olduğu gibi Türkiye’de de muhafazakâr toplum projelerinin aşırıya gitme tehlikesinin denetlenme zamanı gelmekteydi.

İşte bu konjonktürde 1990’larda kurulan MÜSİAD ise gerek TÜSİAD’a olan rekabeti gerekse yönetimindeki muhafazakâr iş adamlarının profili ile ilerleyen yıllarda Refah Partisinin ekonomik destek ayağını oluşturacaktı. 90’larda Orta Asya ve Doğu Avrupa’nın da ihracat pazarlarına açılması ile birlikte Orta Anadolu’da kümelenmiş orta ölçekli işletmelerin Türkiye’nin uluslararası ekonomiye eklemlenmesinden faydalanma düzeyleri de artacaktı. Artık Türkiye’de de batılı kalvinist anlayışı andıran ve kendini dini referanslarla tanımlayan bir iş adamı kitlesi oluşmuştu. İdeal toplumsal proje olarak peygamber zamanındaki Medine’nin altın yıllarını örnek alan MÜSİAD gibi kurumlar RP’nin merkez partilere yönelttiği batı taklitçiliği suçlaması ile paralel olarak mevcut kapitalist sistemin işleyişine

²⁴ Muharrem Tünay, “The Turkish New Right’s Attempt at Hegemony”, Atilla Eralp et al., The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey, New York, Preager, 1993, s 11-19

ahlaki ve kültürel bazda eleştiri getirerek toplumsal alanda İslami muhalefeti daha etkin hale getirmeye çalışıyordu²⁵.

1991 sonrası dönemde gerek İslami medya yayınlarında ve kültürel faaliyetlerdeki artışın gerekse MÜSİAD ve özel finans kurumlarının bunlara verdikleri desteklerdeki artışın temelinde de 80 sonrası kuşağın eğitim alt yapısı olduğu kadar, önceki on yıllarda artık bürokrasi ve önemli mevkilerde tecrübe edinmeye başlamış İslami kesime yakın kadroların ekonomik ve politik birikimleri de etkili olmuştur.

Refah Partisi ve İktidar

1994 yerel seçimleriyle başlayan süreçte RP medyayı ve siyasetçilerin büyük bölümünü şaşırtacak bir biçimde yükselişe geçti. İstanbul gibi 80'lere kadar genelde sosyal demokratları destekleyen kentlerde bile özellikle dar gelirli toplum kesimlerinin Refah'ın adil düzen söylemine onay verdiği görünüyordu. Erbakan'ın ve yerelde Tayyip Erdoğan gibi isimlerin başarılarının sırrı ilk olarak uyguladıkları örgütlenme modelindeydi. Siyaseti gerçekten yerel düzeye indirmeyi başardılar. Refah partisinin adil düzen söylemi her ne kadar pratiğe geçirilemese de bu yerel olarak yaygın örgüt ağı neo-liberal politikaların unutturduğu dar gelirli sosyal yardım ihtiyaçlarına cevap veren başlıca siyasi oluşumdu. SSCB'nin çöküşünden sonra solun içine girdiği ideolojik çözümsüzlük ve sosyal adalet gibi kavramların artık genel geçer politik tartışmaların konusu olmaktan çıkarılması mevcut kurulu düzene alternatifi de İslami politikaları gibi gösterecekti.

Önemli bir noktada Türkiye'de Cumhuriyet tarihinde batılılaşma ve modernleşme yukarıdan aşağı elitlerce yürütülürken rejimin şekilselliğe verdiği orantısız önem de ülkede var olup olmadığı tartışmalı laik/dinci ideolojik ayrışmasını ortaya çıkarttı²⁶. Toplumda elit kesimlerce modernleşmenin giyim kuşam ve yaşam tarzlarına indirgenmesi, muhafazakâr yaşam biçiminin de monolitik bir olguymuş gibi temelden gerici olarak nitelendirilmesi yapay sınıfsal ayrımlar ortaya çıkardı. Örneğin muhafazakâr bir yaşam tarzı benimseyen fakat ekonomik ve sosyal hayatta oldukça modern sektör ve rollerde görülen bireylerle ekonomik anlamda ezilmiş kesimler arasında bir siyasi çıkar ortaklığı varmış yanılsaması oluştu. Normalde sosyo ekonomik refah düzeyinde kendini batılı kabul eden elitlerle bu varlıklı muhafazakârlar arasında daha çok ortak siyasi çıkarın bulunması gerekiyordu. Türkiye'de

²⁵ Ömer Laçiner, "Postmodern Bir Dini Hareket: Fettulah Hoca Cemaati", *Birikim*, No 76, Ağustos 1995, s 1-20.

²⁶ Haldun Gülalp, "Whatever Happened to Secularization : Multiple Islams in Turkey", *Southern Quarterly* ,Cilt 102 , No 3, 2003, s 381-395.

son onbeş yıla damgasını vuran bu İslamcı/laik çatışma eksenini de büyük ölçüde üstteki süreçlerin bir sonucuydu.

Zaten dikkat edilirse 90'ların ortalarında Refah partisi Gramsci'nin toplumsal sağduyu olarak nitelendiği toplumun genel geçer deneyimleri ve yaşam biçimleri üzerinde bir hegemonya inşasına başlayacaktı. Bu yeni hegemonya uluslararası konjonktürde İslami finans ve politikaların ABD tarafından kullanılmasından tutunda 12 Eylül rejiminin Türk-İslam sentezini temel birleştirici kültürel unsur olarak öne çıkarması ve bu kültürel projenin neo-liberal politikaların Orta Doğu'da yaygınlaşmasına dolaylı olarak hizmet etmesinin bir sonucuydu²⁷.

Refah partisinin söylemi MSP çizgisine paralel olarak Refah-Yol iktidarında anti-batıcı, ezilenlerin dertlerini daha çok dikkate alan sosyal adaletçi bir çizgideydi. Fakat bu sosyal adalet söylemi, sosyal demokrat çözümlerden biraz daha farklı olarak sadece İslami kesimin demokratik sorunlarını öne çıkarıyordu. RP'nin mecliste gerek Kürt muhaliflere yapılanlar gerekse 12 Eylül anayasasının değiştirilmesi konusunda takındığı pasif tavır demokratik konulardaki düzen eleştirisini yapaylaştırıyordu. Ayrıca sosyal adaleti adil bir düzenle sağlayacağını iddia eden bir partinin kapitalizmin temel yapısına değil de paylaşım ilişkilerine getirdiği alternatif partinin Anadolu'nun yeni büyüyen sermayesi tarafından neden desteklendiğini açıklamakta. Bütün bu eksikliklere rağmen üstte sayılan konjonktürle sebeplerden avantajlı durumda bulunan İslami siyaset eğitim, medya, finans gibi alanlardaki avantajlarını çok iyi kullanıyordu. Ancak RP iktidarının dış politikada doğuya açılma politikaları ve Erbakan'ın Orta Doğudaki ve Türkiye'deki İslami gruplara, tarikat ve şeyhlere gösterdiği yakınlık zaten şehirlerdeki laik yaşam tarzlarının tehlike altında olduğunu düşünen kesimlerde ürküntüye sebep olacaktı. 90'ların Türkiye'sinde faili meçhul cinayetlere kurban giden laik aydınlar, Sivas katliamı ve Hizbullah terör örgütünün faaliyetleri düşünüldüğünde bu kaygılarda anlaşılabilir²⁸.

1997'de Sincan olayları ile doruğa ulaşan RP karşıtı muhalefetin başlıca unsuru silahlı kuvvetlerdi. Refah –yol hükümeti süresince partililerin Taksim'de cami yapımından belediye başkanlarının radikal açıklamalarına ve savunma bütçesinin içeriği konusunda Erbakan'ın silahlı kuvvetlerle karşı karşıya gelmesi, toplumdaki sivil unsurları da harekete geçirdi. Batı çalışma grubuyla hızlanan hükümete muhalefet TÜSİAD, Esnaf ve Sanatkarlar

²⁷ Ergin Yıldızoğlu, "The Political Uses of Islam in Turkey", Middle East Report, No 153, Temmuz 1988, s 12-17.

²⁸ Nilüfer Narlı, "The Rise of Islamist Movement in Turkey", Barry Rubin (Der), Revolutionaries and Reformers: Contemporary Islamist Movements in the Middle East, Albany, SUNY Press, 2003, s 41-69.

Konfederasyonu ve işçi sendikalarından da destek görürken, medyada her gün boy gösteren tanınmış RP'lilerin provokatif kasetleri siyasal bir kaosa zemin hazırlayacaktı. Görüldüğü gibi 28 Şubat kararlarını alan ve altı ay sonra hükümeti istifaya zorlayan geniş çaplı koalisyon Refah yanlısı sermaye kesimi ve muhafazakâr entelektüel çevrelere devletin askeri ve sivil kurumları ile ciddi bir çatışmayı göze alamayacaklarını da gösterdi. Bu kararlar ile Kuran kursları, İmam Hatipler üzerinde kısıtlamalar artarken, günlük yaşamda İslami giyim tarzına müdahaleler yoğunlaştı. İslami sermayenin dış bağlantıları devlet eliyle yakından takibe alındı²⁹. Aynı zamanda bu RP karşıtı koalisyon devletin son yıllarda başaramadığı halkı resmî ideolojinin sembolleri çevresinde bütünleştirme hedefini geçicide olsa başardı. Zaten bir sene sonrada Refah partisi rejim karşıtlığından Anayasa mahkemesi tarafından kapatıldı ve liderleri siyasi yasaklı haline geldi. MÜSİAD gibi derneklerde mercek altında olduklarından İslami kesimin gelişimi belirli bir noktada dondurulmuş oluyordu.

2001 Krizi ve AKP'nin Kuruluşu

28 Şubat sonrası RP kapatılıp yerine kurulan Fazilet Partisi de 99 seçimlerinde oy oranı olarak gerilediğinde İslami politikaları destekleyen kitlenin Ordu'nun post-modern darbesine pek de büyük bir tepki göstermediği anlaşılır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta 2007 seçimlerinde cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşananlar sonucunda AKP'nin yaptığı oy patlaması ile Faziletin 99'da yaşadığı gerileme arasındaki farktır. Aradaki fark bize son on yılda halkın eski ve yeni dönemde İslami muhalefetle bağlantılı politikacılara bakış açısının hayli değiştiğini gösteriyor. Halkın yüzde 47'lik oy oranının gösterdiği kadar muhafazakarlaşmadığı bir veri ise Millî görüş kökenli AKP'ye verilen desteğin geniş bir toplumsal koalisyon olduğunu düşünebiliriz.

Öncelikle 2000'li yıllarla beraber gerek Batılı güçler gerekse Türkiye'deki muhafazakârlar giderek Orta Doğu ve dünyada kontrolden çıkmaya başlayan İslami hareketleri mevcut verili düzenle uzlaştırmak amacıyla adına ılımlı İslam denen bir kavram ortaya attılar ABD'nin eski müttefiki Ladin gibiler artık terörist ilan ediliyordu³⁰. İlimli İslam'ın temel politikası tıpkı kapitalizmle uzlaşmış milliyetçi akımlar gibi ideolojik olarak etkilediği kitlelerin tepkilerini sistemdeki üretim ve bölüşüm ilişkilerinin eşitsiz yapısından çok sosyo kültürel manada 80'lerin modası post-modernizmin de öne çıkardığı dini ve etnik kimlikleri üzerinden yapılan siyasete odaklamasıydı. 90'ların sonunda radikal şiirleri

²⁹ M.Hakan Yavuz, "Cleansing of Islam from Public Sphere", *Columbia Journal of International Affairs*, Cilt 54, No1, s 21-43

³⁰ Halliday Fred, "Two Hours that Shook the World: September 11, 2001: Causes and Consequences", London, Saqi Books, 2002, s 21.

yüzünden hapse girmiş Recep Tayyip Erdoğan'ın 2007'de içeride ve dışarıda geniş destek bulması ilgi çekici bir gelişmeydi.

Zaten Erbakan'ın Millî Görüş'ün eski ve gelenekçi kanadını temsil ettiğini ve küreselleşmiş neo-liberal bir Türkiye ekonomisi ve siyasetinde MSP çizgisindeki anti-batıcı ve ulusalcı kalkınmayı ön plana çıkaran programlarla toplumda anlamlı bir destek bulamadığı görülmüştü. O noktada RP'nin içinde yenilikçi kanadın siyasi anlamda batıyla çok da zıtlaşmayan ismi Abdullah Gül ve ekonomik politikalar anlamında serbest piyasa ekonomisini serbest piyasa toplumuna götürmeyi vadeden Tayyip Erdoğan'ın 2001'den sonra merkez sağda yeni bir oluşuma öncülük etmeleri dünyada ve ulusal anlamda yaşanmakta olan sınıfsal ittifak ve güç değişimlerinde bir habercisiydi. Merkez sağ ve solun 2001 ekonomik krize ile doruğa çıkan toplumla aralarındaki güven bunalımı sorununun finansal ve pazar anlamında sermaye kesimine yaptığı yıkıcı etki de özellikle TÜSİAD gibi kurumların siyasi istikrara verdikleri önemi arttırdı. Örneğin ilginç bir gelişme olarak 2002 seçimleri öncesinde eski RPlı oldukları bilinen AKP kurucularına karşı büyük medya şirketlerinin takındığı yumuşak tutum aynı kuruluşların Refah-Yol hükümetinin devirmesinde oynadıkları rol hatırlandığında hayli tezat teşkil ediyordu.

2002-2004 arası yerel seçimlere kadar olan dönemde AKP politikaları da zaten kendine destek veren yeni toplumsal grupları ürkütmeyecek bir şekilde ekonomiye ağırlık verecekti. Türkiye ekonomisi varolan dış konjonktüründe etkisi ile 2002 sonrası enflasyonu, döviz kurunu baskı altında tutma politikasının yüksek reel faizlerle yurda çektiği dış kaynaklı yatırımlarla, düşürmeye başladı. Aynı zamanda işsizlik oranlarının azalması da dış piyasalardaki dolar bolluğunun beslediği ekonomiyi carı açıklara rağmen toplumun gözünde başarılı kılıyordu. Kanımca bu toplumu kültürel alanda germeden ekonomiyi çekip çevirme hedefi 2004 yerel seçimlerinde AKP iktidarının pekiştirilmesine katkı sağladı.

Zaten AB'nin Türkiye ile müzakerelere başlaması ile açılan süreçte AKP'nin arkasındaki toplumsal desteğin sınanmasına start verdi. Kıbrıs sorunundan, Türkiye'de Kürt kökenli vatandaşların sosyo-kültürel haklarının genişletilmesi gibi politikalar ülkede zaten küreselleşmenin getirdiklerinden hazzetmeyen ulusalcı kesimleri de harekete geçirdi. Şimdilerde basına yansıyan darbe girişimlerinden, birçok çözülmemiş faili meçhul olayın dosyaları aslında AKP'nin sembolize ettiği ılımlı İslam'la neo-liberalizmin barıştırılması sürecinin kaybedenlerini buluşturacaktı. İlk bakışta inanılmaz görünen bu bağlantılar Gramsci'nin perspektifinden bakıldığında Türkiye'de derinden statükoyu sürdürmek isteyen zihniyetle artık dış ve iç ekonomik ve politik egemen akımların Türk halkının sağduyusu,

düşünüş ve eylem alanları, üzerinde hesaplaşmasıydı. İyice irdelendiğinde 12 Eylül zamanında anayasayı yazan profesörleri darbeyi tezgahlayan karanlık tetikçilerle hegemonik ilişkiler bağlamında buluşturan da toplumsal alanda ortaya çıkan yarılmaların hangi toplumsal grup ve sınıfların çıkarına bir sonuca bağlanacağı sorunsalıydı.

AKP'yi destekleyen İslami çevrelerin özellikle son on yılda insan hakları ve AB gibi konularda demokrat ve liberal çevrelerin söylemlerine yaklaşımları da bu kesimin gerek sermaye gerek ideoloji anlamında statükocu güçleri geniş bir toplumsal destek olmadan alt edemeyeceğini anlamış olmasından kaynaklanıyor. Bu yazının sonuç bölümünde de AKP'nin Tayyip Erdoğan önderliğinde sağlaştırmaya çalıştığı sağ popülizmin gerçekte Türkiye'de uzun zamandır özlem duyulan demokratik bir dönüşümü başarıp başaramayacağını tartışacağım.

SONUÇ

Son Ergenekon soruşturmaları ile doruğa çıktığı söylenebilecek olan bu AKP'nin statükocu güçlerle mücadelesi eski ANAP destekçisi neo-liberal liberaller ve daha liberter olarak ifade edebileceğimiz görece sola daha yakın entelektüeller arasında da belli bir heyecan yarattı. Bu noktada sorulması gereken soru bu sivilleştirici ve toplumu bir anlamda geçmiş tecrübelerimize göre dönüştürücü bir rol üstlenen AKP iktidarının temel programı ve epistemolojik sınırları nelerdir?

Parti genel başkanı Erdoğan'ın söylemleri ekonomik anlamda özellikle serbest piyasacı toplumu hedeflerken aslında hareketin Millî Görüşçülerin adil düzeninden hayli farklılaştığını görüyoruz. Örneğin son sosyal güvenlik yasasının nerdeyse çok az bir muhalefetle geçirilebilmesi, AKP'nin bu yazıda sıraladığım toplumdaki kültürel kökenli laik/İslamcı ayrışmasını ve buna benzer birçoklarını kendi sağ popülizminin temeline oturtması ile mümkün olmuştur. Popülizm derken burada geleneksel olarak solun sosyal devlet yoluyla yoksulluğa karşı mücadelesinden çok İslamcıların cemaat ve kendilerine yakın sivil toplum kuruluşları ve sendikalardan oluşturdukları sosyal yardım mekanizmasına işaret ediyorum. Medyadan sivil topluma gittikçe yayılan bu popülist söylem her ne kadar hayırsever görünse de temelinde oldukça otoriter bir anlayışa sahip çünkü sosyal devlet de haklardan yararlanmak için vatandaşlık vasfı yeterli iken adı geçen hayırsever kuruluşlarda ise hizmet sağlama kriterleri tamamen bu grupların keyfiyetine kalıyor.

Bu sağ popülizm ayrıca siyasi zeminde Tayyip Erdoğan'ın Temmuz 2007 seçimleri sonrası yüzde 47'nin verdiği güvenle milli iradeyi AKP'ye, partiyi özellikle partinin

parlamento grubuna ve nihayetinde de grubu kendi bireysel söylemlerine indirgeyen söyleminde ortaya çıkar³¹. Sözkonusu siyasi söylem içinde bu “milli irade”ye karşı gelen kuvvetlerin en öne çıkanında silahlı kuvvetler olması da toplumun birçok kesiminde AKP politikalarının otomatikman demokrat sayılması gibi bir yanılsama oluşturmuştur. Örneğin Cumhurbaşkanlığı seçimi süresinde ortaya çıkan kültürel temelli gerilimde Anayasa Mahkemesinin 367 kararı ile geçici bir mağlubiyet alan siyasi iktidarın derhal referandum yoluyla anayasal kurumları baypas edecek düzenlemelere girişmesi ve bu politikaların topluma sunulmuş biçimi otoriter eğilimlerin sadece askeriye içinde olmadığı gerçeğini de gözler önüne serdi³². Bütün bunlara ek olarak AKP'nin popülizminin en canlı örneklerinden biride başbakanın sık sık kullandığı elitler/ezilen halk (genellikle muhafazakâr kesim) arasındaki ayırım.

Bütün bunlara birde siyasi iktidarın medyayı kontrol etme çabalarına bürokrasideki kadrolaşma hızına ve sendikal örgütlenmelerde bile kendine yakın sendikalara kolaylık göstermesine baktığımızda mevcut iktidarın toplumda çoğulcu ve farklı seslerin ortaya çıkmasına ne kadar hoşgörü gösterdiği en son 1 Mayıs gösterilerinde ete kemiğe bürünmüştür.

O zaman gerçekten Türkiye bir demokratik sivil dönüşümün eşiğinde mi şu an en yakıcı sorulardan biri bu, fakat mevcut siyasi iktidara ve AKP'ye olduğundan daha büyük bir misyon yüklendiğinde Millî Görüş hareketinin epistemolojik sınırlarına dikkat etmek gerekli. Çünkü Türkiye'de solun son 20 yıldaki pratiği büyük oranda kimlikler ve demokratikleşme üzerine odaklandığı için kültürel bazda AKP projelerine destek vermek ilkesel olarak uygun görünüyor. Aksi yönden bakıldığında ise bütün yazıda vurguladığım gibi gerek resmi ideolojinin İslam'ı kullanması gerekse tarihsel olarak milliyetçi/muhafazakar değerlerinde birçok zaman egemen düzenin istikrarının korunması konusunda İslamcılıkla içiçe geçmesi Türkiye'de solun mevcut ekonomik ve sınıfsal ilişkilerin yapısının eleştirisini herhangi bir muhalif projenin ana eksenine yerleştirmesini gerekli kılıyor. Can alıcı olan nokta ise bahsettiğim sınıfsal eleştirinin verileri ile yola çıkarak AKP'yi demokratik ve kültürel alanlarda da daha demokrat ve eşitlikçi olmaya zorlamaktır. Kaldı ki kapitalizmin son on yılların en şiddetli krizine girdiğini düşünürsek, yakın tarihte AKP'nin sağ popülizminin mevcut egemen paylaşım ilişkileri ile giderek daha keskin biçimde çelişeceğini ve toplumsal muhalefeti kültürel alana hapsedemeyeceği olası bir ihtimaldir.

³¹ Yunus Sozen, “Türkiye’de Yeni Otoriter Hegemonya”, 14 Eylül 2008, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetay&ArticleID=898546&Date=14.09.2008&CategoryID=42>, Erişim Tarihi 12 Şubat 2009.

³² Age

Kaynakça

Erhan Akın ve Ömer Karasaban, “The Rabıta Affair”, Middle East Report, No 153, Temmuz 1988,s15-18

Aydın Zülküf, “World Bank and the Transformation of Turkish Agriculture”, Atilla Eralp et al., The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey,New York,Preager,1993,s 116.

Ayata Sencer, “The Rise of İslamic Fundemantalism and Its Institutional Framework”,Atilla Eralp et al., The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey,New York,Preager,1993, s 51-69.

Başkan Filiz, “The Political Economy of İslamic Finance in Turkey”, Henry Clement ve Rodney Wilson (Der), The Politics of İslamic Finance, Edinburgh,Edinburgh University Press, 2004, s 221

Buğra Ayşe,” Political İslam in Turkey in Historical Context: Strengths and Weaknesses”, Sungur Savran ve Neşecan Balkan(der), The Politics of Permanent Crisis :Class,Ideology and State in Turkey, New York Nova, 2002, s 107-140

-----,,” Labor ,Capital and Religion: Harmony and Conflict Among the Constituency of Political İslam in Turkey”, Middle Eastern Studies, Cilt 38,No 2, 2002,s187-204.

Cox Robert, “Social Forces , States and World Orders: Beyond International Relations Theory”,*Millenium- Journal of International Studies*, Cilt 10, No2, 1981, s 126-155

Halliday Fred, “*Two Hours that Shook the World: September 11,2001: Causes and Consequences*”, London,Saqi Books, 2002

Harvey David, “*The Condition of PostModernity:An Inquiry Into the Origins of Cultural Change*”, London, Blackwell, 1991

Huntington Samuel, “The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order”, New York, Touchstone, 1997

Gellner Ernest, “*Postmodernism and Religion*”, London,Routledge, 1992

Gülalp Haldun,” Whatever Happened to Secularization : Multiple Islams in Turkey”, *Southern Quaterly* ,Cilt 102 , No 3, 2003, s 381-395

Gök Fatma, “The Privatization of Education in Turkey”, Sungur Savran ve Neşecan Balkan (der) *The Ravages of Neo-Liberalism: Economy, Society and Gender in Turkey*, New York, Nova, 2002, s 96

Laçiner Ömer, “Postmodern Bir Dini Hareket: Fettulah Hoca Cemaati”, *Birikim*, No 76, Ağustos 1995, s 1-20

Lewis Bernard, “*What went Wrong? The Clash Between İslam and Modernity in the Middle East*”, New York, Perrenial, 2003

Mardin Şerif, “Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire”, *Comparative Studies in Societies and History*, Cilt 11, No 3, June 1969, s 258-281

Morton David Adam,” Teaching Neo-Gramscian Perspectives”, 2005 http://www.bisa.ac.uk/bisanews/0205/bisa0205_2.htm (Erişim Tarihi 12 Şubat 2009)

Narlı Nilüfer,” The Rise of Islamist Movement in Turkey“, Barry Rubin (Der), *Revolutionaries and Reformers: Contemporary Islamist Movements in the Middle East*, Albany, SUNY Press, 2003, s 41-69

Öniş Ziya, “The Political Economy of Islamic Resurgence in Turkey : the Rise of Welfare Party in Perspective”, *Third World Quarterly*, Cilt 18, Ekim 1997, s 740-758

Sakallıoğlu Ümit Cizre,”Parameters and Strategies of İslam-State Interaction in Republican Turkey”, *Journal of Middle East Studies*, Cilt 28, No 2, 1996, s 231-251

Saylan Türkan, “Bir Durum Değerlendirmesi”, 28 Ağustos 2008, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=892494&Date=13.02.2009&CategoryID=99> (Erişim Tarihi 12 Şubat 2009)

Sozen Yunus, “Türkiye’de Yeni Otoriter Hegemonya”, 14 Eylül 2008, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetay&ArticleID=898546&Date=14.09.2008&CategoryID=42>, Erişim Tarihi 12 Şubat 2009.

Şenses Fikret, “Turkey’s Labor Market Policies in the 1980’s against the Background of Its Stabilization Program”, Atilla Eralp et al, *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey*, New York, Praeger, 1993, s 97-111

Tunaya Tarık Zafer, “*İslamcılık Akımları*”, İstanbul, Simavi Yayınları, 1991,

Tünay Muharrem, “The Turkish New Right’s Attempt at Hegemony”, Atilla Eralp et al., *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey*, New York, Praeger, 1993, s 11-19

Warde İbrahim, “Global Politics,İslamic Finance and Islamist Politics Before and After September 11, Henry Clement ve Rodney Wilson (Der), The Politics of İslamic Finance, Edinburgh,Edinburgh University Press, 2004, s 37-63.

Yavuz M. Hakan, “Cleansing of Islam from Public Sphere”,*Columbia Journal of International Affairs*, Cilt 54,No1, s 21-43

Yıldızoğlu Ergin, “The Political Uses of Islam in Turkey”, Middle East Report, No 153, Temmuz 1988, s 12-17.